

De emancipatorische betekenis van HOVO

Drs. M.M. Heijnsbroek was tot juni 2001 in dienst bij het Rotterdams Instituut voor Sociaal-wetenschappelijk Beleidsonderzoek (RISBO) en is sindsdien werkzaam bij de gemeente Rijswijk.

Het Hoger Onderwijs voor Ouderen – bekender als ‘HOVO’ of ‘Seniorenacademie’ – is bedoeld voor 50-plussers die uit eigen interesse onderwijs op ‘hoger niveau’ willen volgen. Sinds de start in 1986 is het totale aantal cursisten per jaar, verdeeld over ongeveer 30 locaties, tot boven de 15.000 gestegen. Om hieraan deel te nemen is niet zoals bij het reguliere hoger onderwijs een HBS-, HAVO- of VWO-diploma vereist, wel moet men het niveau van HOVO aankunnen. In dit artikel staat de vraag centraal hoe 50-plussers zonder hoger opleidingsniveau – in het vervolg aangeduid als ‘lager opgeleide ouderen’ – thans deelnemen aan HOVO en welke factoren de deelname van deze groep mogelijk in de weg staan. Voor de beantwoording ervan zijn de data benut uit een omvangrijk onderzoeksproject van het Rotterdams Instituut voor Sociaal-wetenschappelijk Beleidsonderzoek (RISBO) naar de marktpositie en het functioneren van het HOVO.¹

Enkele belangrijke uitkomsten: het merendeel van de HOVO-cursisten (72,5%) beschikt over een hoger opleidingsniveau (HBO of WO), dit aandeel bedraagt in de bevolking 11%. Dit betekent dat 27,5% dus over een ‘lager’ opleidingsniveau beschikt (vanaf lager onderwijs tot en met VWO). In grote lijnen geldt: hoe lager de opleiding hoe kleiner het aandeel bij HOVO – bij nadere analyse blijken echter niet alleen 50-plussers met LBO en lager onderwijs in zeer geringe mate aan HOVO-cursussen deel te nemen, maar ook – in vergelijking met de andere middelbaar opgeleiden – de MBO’ers.

Mogelijke verklaringen voor de relatief geringe deelname van lager opgeleide 50-plussers zijn allereerst in de informatieve sfeer gevonden: men is minder vaak dan hoger opgeleiden bekend met het bestaan van HOVO. Als men dat wel is én er belangstelling voor heeft, hebben vooral 50-plussers met MBO en MULO/MAVO weinig exacte kennis van dit onderwijs; daarnaast ervaren zij tal van andere belemmeringen, met als meest voorkomende: de (voor hen) te hoge cursusprijs.

OUDERENEDUCATIE EN 'LIFELONG LEARNING'

Het Europese en Nederlandse beleid voor volwasseneneducatie wordt al decennialang gevoed door het principe van 'lifelong learning' oftewel 'een leven lang leren'. Aanvankelijk – in de jaren zestig en begin jaren zeventig – lag aan dit principe, dat toen nog als 'wederkerende educatie' werd aangeduid, een breed begrip van educatie ten grondslag. Naast beroepsgerichte doelen werden in dat concept ook algemene en culturele vorming, alsmede het inhalen van educatieve achterstanden, nagestreefd. In de daarop volgende decennia is het accent echter steeds zwaarder op het bevorderen van 'employability' komen te liggen: werknemers en werkzoekenden dienen zich continu de nieuwe beroepskwalificaties eigen te maken die vereist worden door de economisch-technologische ontwikkelingen. In Nederland werd deze accentverschuiving onder meer door Van der Kamp (1997) geanalyseerd. De dominante positie van beroepskwalificatie als hét doel van oudereneducatie is in zijn visie een gevolg van de sterke reductie van publieke middelen in de jaren tachtig. De overheid zag zich hierdoor gedwongen om zich op kerntaken te concentreren, hetgeen werd gelegitimeerd onder de leuze 'minder overheid, meer markt'. In deze ideologie worden mensen als rationeel calculerende consumenten gezien, die hun educatieve vraag adequaat aan de dynamische markt weten op te leggen. Van der Kamp signaleert dat er vanaf ongeveer 1990 ook kritische geluiden worden gehoord. Bepaalde groepen, zoals laagopgeleide en/of oudere werknemers, bleken er vaak niet in te slagen om hun educatieve vraag op de markt te effectueren, waardoor hun educatieve deelname sterk achterbleef bij die van hoger opgeleide en jonge werknemers. Daarnaast hebben volgens Van der Kamp de toenemende individualisering en secularisering tot een heroverweging van de betekenis van educatie geleid. Er ontstond een stroming die educatie vooral ten dienste wilde stellen aan de 'individuele ontplooiing'. Als tegenhanger van de economische doelen van educatie acht Van der Kamp echter dit concept niet adequaat – dezelfde sociaal-culturele ontwikkelingen als bovengenoemde dreigen namelijk, in samenhang met de toenemende pluriformiteit van de maatschappij, tot maatschappelijke desintegratie te leiden. Om dit gevaar te keren zijn er nieuwe vormen van sociale cohesie nodig. In dit verband stelt Van der Kamp voor aan de hand van het begrip 'burgerschap' nieuwe educatieve doelen te formuleren. Dit concept betreft het vermogen en de bereidheid van mensen om een competent lid van een pluriforme samenleving te zijn. Niet alleen heeft het betrekking op juridische, economische en sociale terreinen, maar ook op culturele en ecologische. Tevens overstijgt het de traditionele kloof tussen beroepseducatie en vorming, van zowel vaardigheden als van waarden.

De laatste jaren zijn 'een leven lang leren' geluiden te herkennen die enigszins in de richting van Van der Kamps burgerschapconcept gaan. Het leidend principe is nu dat iedereen moet worden voorbereid op de steeds meer door informatie beheerste 'kennissamenleving'. Groepen als gehandicapten, gepensioneerden, huisvrouwen en -mannen moeten daarvoor dezelfde kansen als werkenden krijgen.² Echter, de in dit kader opgestelde actieprogramma's, ook die voor ouderen, zijn tot op heden uitsluitend op 'employability' gericht.

In studies van de Europese Commissie³ lijkt de gedachtevorming over lifelong learning wat verder te zijn gevorderd. Hier stelt men zich bijvoorbeeld de vraag welke functies

het hoger onderwijs in de kennissamenleving zou moeten hebben en welke kennis al dan niet ontwikkeld en overgedragen dient te worden. Ook wordt er gepleit voor het dichten van de kloof tussen beroepsonderwijs en algemene educatie en vinden we er een beginnend inzicht dat educatie niet alleen op economische doelen maar ook op democratische participatie en culturele creativiteit moet worden gericht. Dit gaat al wat meer in de richting van Van Kamps burgerschapconcept. Tevens zien we er de aanbeveling om ook voor ouderen een gevarieerd en stimulerend geheel van leeromgevingen en -voorzieningen te creëren dat, om aan zoveel mogelijk mensen ten goede te kunnen komen, zichtbaar en toegankelijk moet zijn georganiseerd.

Meer specifiek op ouderen toegespitste uitgangspunten en aanbevelingen zijn geformuleerd in een Manifest van het Nederlands Platform Ouderen en Europa (NPOE).⁴ Hierin pleit men ter voorkoming van een kloof tussen mensen 'met en zonder toegang tot kennis' voor een fundamentele herbezinning op de economische en maatschappelijke oriëntaties van het kennisbeleid en voor een beleidskeuze die alle leeftijdsgroepen omvat. Door middel van educatie zouden ook ouderen de nodige maatschappelijke competenties en vaardigheden moeten verwerven en toegerust worden voor vrijwilligerswerk. Ook het inhalen van achterstanden en het bijdragen aan 'preventieve, zelfstandigheids- en gezondheidsbevorderende attitudes' worden als educatieve doelen genoemd.

Kortom: aan volwasseneneducatie worden weer bredere, op volwaardig maatschappelijk functioneren gerichte doelen toegedacht en de fixatie op economische doelen verliest, met name voor de groep ouderen, aan kracht.

HOVO EN EDUCATIEVE ACHTERSTANDEN

De Vereniging HOVO Nederland, waarvan alle HOVO-aanbieders – hogescholen en universiteiten – deel uitmaken, stelt zich ten doel de deelname van ouderen aan het hoger onderwijs te vergroten. Hierbij gaat het niet in de eerste plaats om het verkrijgen van diploma's zoals in de voltijd- of deeltijdopleidingen van het hoger onderwijs: men doet aan HOVO uit de eigen interesse, niet vanwege het beroep. De onderwerpen liggen meestal op het gebied van geschiedenis, filosofie, theologie, kunst en cultuur. Bij het leerstofgebied informatica, dat de laatste jaren ook veel cursisten trekt, komt naast het persoonlijke gebruik ook de maatschappelijke betekenis ervan aan bod.

In dit artikel wordt de relatie tussen HOVO en 50-plussers die geen hogere vooropleiding onderzocht. Van deze 'lager opgeleide' ouderen is het deel dat over een diploma van HAVO, MBO, HBS of VWO beschikt formeel toelaatbaar tot het reguliere hoger onderwijs. Bij HOVO worden echter geen formele toelatingseisen gehanteerd, men kan er dus ook met MAVO, LBO of lager terecht, als men het niveau maar 'aankan'.⁵ Dat is met name voor de huidige generatie 50-plussers van belang omdat deze, vergeleken met de jongere generaties, minder hoge opleidingen hebben genoten.⁶ Met name veel vrouwen hebben in hun jeugd lagere einkwalificaties bereikt dan waartoe zij in staat waren. Het gaat hier om de seksegebonden onderwijsachterstanden waarvan de oorzaak veelal niet in ontbrekende leercapaciteiten, maar in met de sekse samenhangende maatschappelijke factoren gelegen was. Te denken is aan de traditionele rolverdeling

van mannen en vrouwen in het gezin en aan socialisatieverschillen in gezin en school.⁷ Deze seksespecifieke achterstanden zijn bij de jongere generaties geleidelijk aan verdwenen; in bepaalde groepen bereiken meisjes nu zelfs hogere opleidingsniveaus dan jongens. Veel 50-plussers – mannen zowel als vrouwen – hadden (ook) te maken met milieuspecifieke onderwijsachterstanden. Dergelijke achterstanden spelen overigens nog steeds een rol, onder meer bij allochtone leerlingen.

Voor zover sekse- en/of milieufactoren 50-plussers hebben beknot in hun onderwijsloopbaan, kan hun deelname aan HOVO als een inhaalmanoeuvre worden geduid. In die zin heeft HOVO dus een emancipatorische betekenis. De vraag is vervolgens in hoeverre HOVO deze betekenis waar kan maken. Met andere woorden: *Hoe is het gesteld met de deelname van lager opgeleiden aan HOVO en welke factoren zijn hierop van invloed?* Inzicht hierin stelt HOVO-aanbieders en betrokken overheden in staat om door middel van gerichte maatregelen de emancipatorische betekenis van HOVO te vergroten. Van de bovengenoemde centrale vraag zijn enkele concrete onderzoeksvragen afgeleid die ik hieronder aan de hand van het beschikbare onderzoeksmateriaal zal trachten te beantwoorden:

- In welke mate participeren lager opgeleide 50-plussers nu aan het HOVO-aanbod en om welke mensen gaat het?
- Onderscheiden lager opgeleide HOVO-cursisten zich in bepaalde kenmerken, leerdoelen of deelnameaspecten van hun hoger opgeleide medecursisten?
- Welke factoren belemmeren educatief geïnteresseerde 50-plussers met een lagere vooropleiding om deel te nemen aan HOVO?

ONDERZOEKSOPZET EN DATABASES

Ter beantwoording van de eerste onderzoeksvraag is gebruikgemaakt van data uit het Aanvullend Voorzieningengebruik Onderzoek (AVO), dit vindt sinds 1979 in opdracht van het Sociaal en Cultureel Planbureau eens in de vier jaar plaats om gegevens over het gebruik van maatschappelijke voorzieningen en de gebruikers zelf te verzamelen. Voor de secundaire analyses van deze gegevens zijn de via het Steinmetz-archief beschikbare databestanden benut. Daarnaast werd – mede in verband met de tweede onderzoeksvraag – een steekproef van 831 personen samengesteld uit de cursistenbestanden van zes HOVO's die samen een goede representatie vormen van de Nederlandse HOVO-instellingen. De respons bij dit enquêteonderzoek was 50%. Om de bekendheid met HOVO en de interesse ervoor bij de doelgroep te onderzoeken is een gestratificeerde meertrapssteekproef uit de bevolking getrokken. Bij de samenstelling van de onderzoekspopulatie werd rekening gehouden met de mogelijke invloed van inkomensverschillen, ook werd gelet op een evenwichtige spreiding naar regio en naar de afstand tot de meest nabije HOVO-instelling. Omdat van het bestand (9600 telefoonnummers) de leeftijd onbekend was, is pas tijdens de dataverzameling op het kenmerk '50-plus' geselecteerd. Van deze leeftijdsgroep werden er 1288 bereikt, waarvan er 1251 tot de respons zijn te rekenen. Een meerderheid (857 personen) bleek al direct niet in onderwijs of cursussen geïnteresseerd te zijn en heeft slechts enkele vragen beantwoord; 394 respondenten doorliepen de gehele vragenlijst. Voor het onderzoek naar andere deel-

namebelemmeringen diende een naar regio gestratificeerde steekproef, bestaande uit 5460 personen die bij een zevental HOVO-instellingen bekend waren omdat er door (of voor) hen een informatiebrochure was aangevraagd. Hiervan werden ongeveer 1500 personen in willekeurige volgorde telefonisch benaderd. Een groot deel was op dat moment niet bereikbaar, uiteindelijk werden 454 personen geënquêteerd waarvan 399 tot de valide respons zijn te rekenen.

HOEVEEL – EN WELKE – LAGER OPGELEIDE OUDEREN PARTICIPEREN AAN HOVO?

In de middelste kolom van tabel 1 is het hoogst bereikte opleidingsniveau van HOVO-deelnemers (cijfers 1999) gegeven. Vergelijking met de rechterkolom, waarin wordt vermeld welke aandeel de diverse opleidingscategorieën in de populatie hebben, leert hoe sterk of zwak deze bij HOVO vertegenwoordigd zijn. Dat deze gegevens minder recent zijn dan die van de HOVO-deelnemers zal weinig vertekening veroorzaken: het opleidingsniveau bij 50-plussers stijgt maar zeer geleidelijk.⁸

Tabel 1: Het opleidingsniveau bij 50-plussers in de populatie en HOVO-cursisten (in %)

Opleidingsniveau	HOVO-cursisten 402	50+ in Nederlandse populatie
(hoogstens) lager onderwijs	.3	40
LBO	.3	22
MAVO/MULO	8.5	10
HAVO/HBS/VWO	16.3	5
MBO	2.1	10
HBO	42.2	8
WO	30.3	3
Onbekend	-	2
Totaal	100	100

Bron populatiegegevens: AVO/SCP 1995

Niet onverwacht blijken de 50-plussers met een universitaire opleiding het meest oververtegenwoordigd te zijn bij HOVO; hun aandeel is tienmaal zo groot als in de populatie. Daarna volgt de groep met een HBO-opleiding die vijf maal zo sterk vertegenwoordigd is. De ouderen met een HAVO-, HBS- of VWO-diploma zijn, met een aandeel driemaal zo groot als in de populatie, veel sterker aanwezig dan de groep met MBO die toch evenzeer voldoet aan de formele toelatingsvoorwaarden voor het hoger onderwijs. De deelname van de laatstgenoemde groep blijft verhoudingsgewijs zelfs sterk achter bij die van 50-plussers met MULO of MAVO. Ouderen met lager beroepsonderwijs daarentegen zijn even sporadisch bij HOVO te vinden als de groep met (maximaal) lager onderwijs.

Achtergrondkenmerken van de lager opgeleide HOVO-cursisten

Wat voor mensen zijn dat: lager opgeleide HOVO-cursisten? Qua leeftijd is, over het totale aantal bezien, de middengroep van 60 tot 70 jaar met 43% het grootst; de jongere groep (van 50 tot 60 jaar) en de oudere groep (van 70 jaar en ouder) zijn precies even groot, namelijk 29%. Hierboven constateerden we al dat er binnen de groep lager opgeleide cursisten aanzienlijke opleidingsverschillen zijn. Nu blijkt dat tweederde deel van hen een middelbare opleiding achter de rug heeft, voor het merendeel algemeen voortgezet onderwijs (HAVO, HBS of VWO). Slechts 7,5% volgde het middelbaar beroepsonderwijs. Van de cursisten met een 'laag' opleidingsniveau – samen eenderde van de totale groep – heeft vrijwel iedereen de MULO of MAVO gevolgd. Slechts een kleine minderheid van de cursisten blijkt betaald werk te verrichten, maar met vrijwilligerswerk houdt bijna één op drie zich bezig. Ruim tweederde van de groep heeft een inkomen boven de f 43.000,- en een bijna even groot deel (64%) heeft een levenspartner.

Bij een onderscheid naar sekse wordt het beeld van de lager opgeleide HOVO-cursist wat minder homogeen. Hoewel bij alle kenmerken wel sekseverschillen zijn op te merken, blijken er slechts twee statistisch significant te zijn (aangegeven met *). Vrouwen zijn iets sterker vertegenwoordigd in de jongste leeftijdscategorie (50 tot 60 jaar) en mannen in de middelste (60 tot 70 jaar). Daarnaast is te zien dat de vrouwen verhoudingsgewijs wat vaker over een diploma van HAVO, HBS, VWO of MBO beschikken en de mannen over een MAVO- of MULO-diploma. De minderheid die betaald werk verricht, is bij de vrouwelijke cursisten enigszins groter, maar met onbetaald werk houden mannen en vrouwen zich in ongeveer gelijke mate bezig. Qua inkomen is er een significant sekseverschil: vrouwen hebben vaker een inkomen onder def 43.000,-. Waarschijnlijk houdt dit verband met het tweede significante verschil: relatief meer vrouwen zijn alleenstaand, namelijk 42% tegen 17% bij de mannen. Een deel van deze vrouwen zal gescheiden of weduwe zijn; het inkomen waarover deze categorieën beschikken is zoals bekend over het algemeen vrij laag.

Tabel 2: Deelnamekenmerken van de groep lager opgeleide cursisten en onderscheiden naar sekse (in %)

	Totale groep (n = 106)	Mannen (n = 24)	Vrouwen (n = 82)
Type HOVO			
Aan HBO verbonden HOVO	49	33	54
(Ook) aan WO verbonden HOVO	51	67	46
Soort leergebied			
Geschiedenis*	12	27	7
Kunst en cultuur	35	14	42
Theologie en filosofie	19	18	19
Computer en informatica	13	14	13
Overige leergebieden	21	27	19

Deelnamekenmerken van lager opgeleide HOVO-cursisten

In tabel 2 zijn wederom naast gegevens over de HOVO-deelname van de totale cursistengroep de naar sekse onderscheiden gegevens gepresenteerd.

De helft van de totale groep heeft een cursus gevolgd bij een aan het HBO verbonden HOVO en de andere helft bij een HOVO die (ook) aan een universiteit verbonden is.⁹ Indien naar sekse wordt onderscheiden blijken mannen iets vaker te kiezen voor het laatstgenoemde HOVO-type. Mogelijk kiezen vrouwen ondanks hun hogere vooropleiding vaker voor een hogeschool omdat de HOVO-cursus daar meestal korter en goedkoper is dan bij een universiteit.

De cursussen die de lager opgeleide groep als geheel het meest trekken vallen onder 'kunst en cultuur': ruim één op de drie kiest daarvoor. Bij het onderscheid naar sekse blijkt evenwel dat vooral vrouwen daar voorkeur voor hebben en dat mannen (significant) vaker voor geschiedenis kiezen. Hierdoor is dit het enige leerstofgebied dat *in aantallen* evenveel mannelijke als vrouwelijke cursisten telt. De mannen van deze groep volgen ook vaker leergebieden die bij de categorie 'overige' horen zoals economie, psychologie en natuurwetenschappen. Cursussen op het gebied van theologie/filosofie en computer/informatica zijn bij beide seksen, verhoudingsgewijs althans, ongeveer even populair.

WELKE DEELNAMEVERSCHILLEN ZIJN ER NAAR OPLEIDINGSNIVEAU?

Eerst zal worden nagegaan of de lager opgeleide HOVO-cursisten zich wat betreft achtergrondkenmerken of leerdoelen van hun hoger opgeleide studiegenoten onderscheiden. Vervolgens wordt bekeken of er qua deelname aan het HOVO-aanbod of waardering daarvoor verschillen zijn.

Achtergrondkenmerken naar opleidingsniveau

Voor de bovenste drie achtergrondkenmerken in tabel 3 (met * aangemerkt), te weten: sekse, leeftijd en inkomen, zijn er bij het onderscheid naar opleidingsniveau significante verschillen aangetroffen. Bij de lager opgeleide cursisten blijken er vergeleken met de hoger opgeleide groep veel meer vrouwen te zijn. Deze bevinding stemt overeen met de seksegebonden onderwijsachterstanden van vrouwen van deze 50-plusgeneratie. Daarnaast zijn er onder de lager opgeleiden – niet onverwacht – aanzienlijk meer met een lager inkomen. Bij de overige kenmerken – de leefsituatie, gezondheidssituatie en (on)betaald werk zijn de verschillen gering.

Tabel 3: Achtergrondkenmerken HOVO-cursisten naar opleidingsniveau (n = 399) in %

	Lager opgeleide cursisten (n = 106)	Hoger opgeleide cursisten (n = 293)
Sekse*		
Man	23	54
Vrouw	77	46
Leeftijd*		
50-60	29	17
60-70	43	58
70 en ouder	29	26
Werkt u?		
Ja, betaald werk	7	12
Ja, onbetaald werk	31	35
Inkomen *		
17.500 – 28.000	15	6
28.000 – 55.000	44	23
55.000 – 80.000	24	37
80.000 en meer	18	35
Partner?		
Ja	63	69
Gezondheidsproblemen?		
Nee	74	77

Leerdoelen naar opleidingsniveau

Lager opgeleide cursisten blijken als zij een HOVO-cursus volgen méér leerdoelen als 'zeer belangrijk' aan te merken dan hun hoger opgeleide studiegenoten. Dat is te zien in tabel 4. Wat betreft het *soort* leerdoelen doen zich tussen de onderscheiden opleidingsgroepen vier significante verschillen voor (in de tabel met * aangegeven). Lager opgeleide cursisten stellen zich nog vaker dan de hoger opgeleiden ten doel om bij of actief te blijven of om zichzelf te ontplooiën – vrijwel elke lager opgeleide streeft daarnaar. Daarnaast zijn er onder de lager opgeleiden meer die door de HOVO-cursus hun invloed op de samenleving en hun zelfvertrouwen willen vergroten of hun praktische en vooral creatieve vermogens ontwikkelen. Desondanks blijken de laatstgenoemde doelen ook bij hen niet voorop te staan. In feite is er qua leeroriëntatie een hoge mate van overeenstemming. Het meest 'intellectuele' leerdoel, kennis en inzicht opdoen, heeft bij beide groepen de grootste aanhang en op 'praktische' leerdoelen is men het minst gericht. Het hoge percentage dat – bij beide groepen – het ontmoeten van andere mensen 'enigszins belangrijk' vindt, zou er op kunnen duiden dat dit voor velen de betekenis van niet onbelangrijk nevendoeel heeft. Opvallend is ten slotte dat het motief

ontspanning bij beide groepen door ongeveer de helft als 'zeer belangrijk' wordt aangemerkt en door een bijna even groot deel als 'enigszins belangrijk'. Dit maakt duidelijk dat men óók aan HOVO doet omdat het 'leuk' is.

Tabel 4: Leerdoelen HOVO-cursisten naar opleidingsniveau (in %)

Leerdoelen	Lager opgeleide cursisten		Hoger opgeleide cursisten	
	'zeer belangrijk'	'enigszins belangrijk'	'zeer belangrijk'	'enigszins belangrijk'
Kennis en inzicht opdoen	88	12	92	7
Praktische vaardigheden ontwikkelen	31	34	24	31
Creatieve vermogen ontwikkelen	38	35	25	40
Andere mensen ontmoeten	29	59	24	57
Bij of actief blijven*	87	13	75	22
Mezelf ontplooiën*	82	16	65	28
Beter inzetten voor samenwerking	15	26	8	33
Meer invloed hebben op samenleving	10	23	3	20
Verdiepen in zin bestaan	50	28	35	33
Studievaardigheden ontwikkelen	57	36	46	39
Zelfvertrouwen vergroten*	39	43	23	39
Ontspanning	54	41	47	41
Anders	22	33	7	16

Deelnamekenmerken en waardering naar opleidingsniveau

Als lager opgeleide 50-plussers aan HOVO deelnemen kiezen ze niet voor andere leergebieden dan hoger opgeleide cursisten. Er is een klein (niet significant) verschil wat betreft de *vorm* van de gevolgde cursussen: lager opgeleiden volgen iets vaker hoorcolleges (81% tegen 72% van de hoger opgeleiden) en nemen wat minder vaak aan excursies deel (7,5% tegen 12%). Wel blijkt dat de lager opgeleiden relatief vaker bij een hogeschool een HOVO-cursus volgen en de hoger opgeleiden bij een universiteit (49% tegen 38%).

Wat betreft de waardering voor inhoud en niveau van de HOVO-cursus, alsmede voor de opzet en uitvoering ervan, zijn er geen significante verschillen te vinden. Het merendeel oordeelt hier positief tot zeer positief over. Als men desgevraagd aan de cursus in zijn geheel een cijfer toekent, blijken de lager opgeleiden nog iets hogere cijfers te geven dan hun hoger opgeleide cursusgenoten, met een gemiddelde van 7,5.

Vervolgdeelname naar opleidingsniveau

Waarderingsverschillen naar opleidingsniveau zouden ook kunnen blijken uit het al dan niet doorgaan met HOVO. Ook wat dit betreft is er echter een hoge mate van overeen-

komst: van de lager opgeleide groep blijken er bijna evenveel alweer een andere HOVO-cursus te volgen als bij de hoger opgeleiden (17% tegen 20%), terwijl 64% uit beide groepen dat van plan is. Bij de lager opgeleiden zijn er iets meer die nog niet weten of ze verder zullen gaan met HOVO (19% tegen 15%). Ook wat betreft de condities die men aan toekomstige deelname verbindt, blijkt er zeer weinig verschil naar opleidingsniveau te zijn. Bij de hoger opgeleiden is er een wat grotere minderheid die een cursus van 'hoger niveau' eist (12% tegen 5% van de lager opgeleiden). Alle overige eisen – waaronder zulke als verlaging van de cursusprijs, kleinere groepen en beter bereikbare cursuslocatie – worden slechts sporadisch genoemd.

WELKE DEELNAMEBELEMMERINGEN ZIJN ER NAAR OPLEIDINGSNIVEAU?

De (on)bekendheid met HOVO

Een eerste voorwaarde om aan HOVO deel te kunnen nemen is dat men bekend is met dit aanbod. Bij het enquêteonderzoek onder de populatie bleek slechts een minderheid (394 van de 1251 respondenten) bereid alle vragen te beantwoorden; deze groep is vergeleken met de gehele populatie aanzienlijk hoger opgeleid. Van deze selecte groep blijkt bijna de helft bekend te zijn met HOVO, maar in wijken met lagere inkomens daalt het percentage naar 35%. Ook wat leeftijd betreft zijn er enkele verschillen: de categorie van 65 tot 80 jaar is met 62% nog het meest bekend met HOVO. Al deze bevindingen hebben echter betrekking op de selecte groep die de gehele vragenlijst heeft beantwoord en die qua opleiding niet representatief is voor de gehele 50-pluspopulatie. Afgezet tegen de gehele ondervraagde groep (n = 1251) zou niet de helft maar ongeveer 16% de naam HOVO kennen. Dit percentage zal onder de lager opgeleide 50-plussers in de populatie waarschijnlijk nog lager liggen.

Belemmeringen in het beeld van HOVO

De 50-plusgroep die op aanvraag een HOVO-brochure was toegestuurd maar (voorlopig) niet tot deelname was overgegaan leek bij uitstek geschikt om er verschillen in deelnamebelemmeringen te onderzoeken. Aan degenen uit deze groep die feitelijk bekend bleken met HOVO en in de nabije toekomst ook ergens een cursus wilden volgen (234 van de in totaal 399 personen) konden stellingen omtrent hoger onderwijs en HOVO worden voorgelegd. In het vervolg worden deze respondenten aangeduid als 'de geïnteresseerden'. Het lijkt erop dat de lager opgeleiden uit deze groep nog meer waarde hechten aan hoger onderwijs dan de hoger opgeleiden. Zo onderschrijft 86% van de lager opgeleiden de stelling: 'Senioren hebben recht op hoger onderwijs', tegen 75% van de hoger opgeleiden. De stelling 'Senioren hebben geen behoefte aan hoger onderwijs' krijgt bij de lager opgeleiden nog minder bijval dan bij de hoger opgeleiden (4% c.q. 7%). Op enkele van de over HOVO voorgelegde stellingen reageren daarentegen de lager opgeleiden minder positief. Zo blijkt 74% van hen het informatiemateriaal van HOVO minder uitnodigend te vinden, tegen 84% van de hoger opgeleiden. De tot nu toe genoemde verschillen zijn statistisch niet significant; dit geldt wél voor de bevinding dat er bij de lager opgeleide geïnteresseerden een grotere groep is die vindt dat

'HOVO' niet duidelijk maakt wat het verschil is tussen HOVO en andere vormen van volwassenenonderwijs (zoals bijvoorbeeld van Volksuniversiteiten). Bij hen onderschrijft 43% deze stelling, tegen 25% van de hoger opgeleiden). Over de docenten en het (serieuze) karakter van HOVO denken echter lager en hoger opgeleiden onverdeeld gunstig.

Sterk persoonsgebonden belemmeringen

Naast belemmeringen in het beeld van HOVO kunnen geïnteresseerden van deelname weerhouden worden doordat het HOVO-aanbod onvoldoende bij hun mogelijkheden of wensen aansluit. Om hiervan een zuiver beeld te krijgen zijn de geïnteresseerden die zich in de loop van het onderzoek alsnog voor een HOVO-cursus ingeschreven bleken te hebben, buiten beschouwing gelaten. Dit bracht de groep terug tot 199 personen. Gezien hun sterke ondervertegenwoordiging, leek het waarschijnlijk dat vooral 50-plusers met een MBO-opleiding belemmeringen bij de toegang tot HOVO ervaren. Daarom zijn de gegevens hieromtrent naar de volgende opleidingsniveaus uitgesplitst: (maximaal) MAVO/MULO, MBO, HAVO/HBS/VWO en HBO/WO. Eerst komen de belemmeringen aan bod die sterk persoonsgebonden en merendeels niet of moeilijk weg te nemen zijn, daarna de belemmeringen waarvoor dat wel (enigszins) het geval is. Tabel 5 presenteert voor elke onderscheiden opleidingscategorie en de totale groep het percentage dat de stellingen omtrent de sterk persoonsgebonden belemmeringen onderschrijft.

Tabel 5: Sterk persoonsgebonden belemmeringen naar opleidingsniveau in % 'eens' (n = 199)*

Belemmeringen	Totaal	MAVO/ MULO	MBO	HAVO/ HBS/ VWO	HBO/ WO
<i>Gebrekkige gezondheid en aftakeling</i>					
Mijn lichamelijke gezondheid vormt geen belemmering om een cursus te volgen	79	79	67	76	81
Mijn huidige gezondheidstoestand sluit deelname aan cursussen uit	5	4	17	10	3
Ik ben te oud om te leren	2	4	11	0	1
<i>Gebrek aan leervermogen</i>					
Omdat ik moeite heb met het leren van nieuwe dingen wil ik geen cursus volgen	3	4	17	0	1
Het lijkt me zwaar om me tijdens de colleges te blijven concentreren	14	26	24	5	11

<i>Andere persoonlijke belemmeringen</i>					
Ik heb nu geen zin om een cursus te gaan volgen	16	29	11	5	15
Door persoonlijke omstandigheden kan ik nu geen cursus volgen	25	37	22	24	23

* Hier worden valide percentages gepresenteerd; het doorgaans kleine aandeel dat niet reageerde is dus niet meegeteld.

Uit het bovenste blokje van tabel 5 blijkt dat geïnteresseerden met een MBO-opleiding verhoudingsgewijs het meest met hun gezondheid tobben. Ongeveer een op de drie wordt hierdoor belemmerd om een cursus te volgen, bij de groep als geheel is dat een op de vijf. In absolute zin wordt 17% van hen hierdoor van cursusdeelname uitgesloten, tegen 5% van de gehele groep. Ook blijken MBO'ers vaker moeite te hebben met het leren van nieuwe dingen en het zich concentreren tijdens colleges. Bij beide items geeft 17% van hen dit aan, tegen 0% c.q. 5% van de groep met HAVO/HBS/VWO, waar men wat dit betreft nog minder problemen heeft dan bij de hoger opgeleiden.

Geïnteresseerden met MAVO/MULO worden opmerkelijk vaak door 'persoonlijke omstandigheden' van cursusdeelname weerhouden (37% tegen 25% bij de gehele groep), daarnaast ontbreekt het een groter deel van hen aan 'zin' (29% versus 16%) en hebben zij meer last van concentratieproblemen (26% versus 14%). Zij worden daarentegen vergeleken met de MBO-opgeleiden minder belemmerd door gezondheidsbelemmeringen of moeite met het leren van nieuwe dingen (4% tegen 17%).

Een deel van de groep met HAVO, HBS of VWO blijkt ook gezondheidsbelemmeringen te hebben. Voor het overige ervaren deze geïnteresseerden weinig persoonsgebonden belemmeringen, nog minder dan de groep hoger opgeleiden.

In de volgende drie tabellen komen de belemmeringen aan bod die wél (enigszins) door maatregelen te beïnvloeden zijn. In de cijferkolommen worden niet alleen percentages genoemd voor het deel der geïnteresseerden dat de voorgelegde stelling onderschrijft, maar ook voor het deel dat geen antwoord (g.a.) gaf. Op een aantal stellingen bleken deze percentages namelijk vrij hoog te zijn, zeker vergeleken met die van tabel 5 (waar dan ook volstaan werd met valide percentages).

Uit tabel 6 kan afgeleid worden dat alle geïnteresseerden, ongeacht de vooropleiding, zich *wat hun leeftijd betreft* wel thuis denken te voelen bij HOVO. De voorkeur om met leeftijdgenoten een cursus te volgen lijkt bij de lager opgeleiden zelfs meer te leven dan bij de hoger opgeleiden. Op alle opleidingsniveaus is er echter slechts een minderheid die *alleen* met generatiegenoten een cursus wil volgen. Voorts is te zien dat het merendeel van de niet-deelnemers in een cursus vooral mensen willen tegenkomen die qua interesse gelijkgestemd zijn, de groep met een MAVO/MULO of MBO verlangt hier nog het meest naar. Deze wens zou juist bij hen in het geval van HOVO ook *negatief* uit kunnen pakken: er is een relatief grote minderheid die zegt HOVO te elitair te vinden, terwijl er ook over de sfeer bij HOVO (overigens niet alleen bij hen) vrij veel onzekerheid heerst. Een andere overeenkomst tussen MAVO/MULO- en MBO-opgeleiden is dat er bij beide groepen, ondanks het opleidingsverschil, ongeveer een op de zes meent voor HOVO te weinig vooropleiding te hebben.

Tabel 6: Beïnvloedbare belemmeringen: doelgroep en sfeer, naar opleidingsniveau in % 'eens' (n = 199)

Belemmeringen	Totaal		MAVO/ MULO		MBO		HAVO/ HBS/VWO		HBO/ WO	
	eens	g.a	eens	g.a	eens	g.a	eens	g.a	eens	g.a
Identificatie met doelgroep										
Op mijn leeftijd voel ik me niet thuis bij HOVO	6	11	7	7	11	17	5	0	6	12
Voorkeur voor cursus met leeftijdgenoten	44	1	57	4	61	0	48	0	37	0
Wil cursus met alleen generatiegenoten	24	1	32	4	33	0	29	0	19	1
HOVO bedoeld voor mensen ouder dan ik	4	4	7	0	6	6	5	0	2	6
Ik reken mezelf niet tot de doelgroep	9	3	11	4	11	6	10	0	8	3
Ik wil bij cursus veel mensen met eigen interesses tegenkomen	78	1	86	4	89	0	76	0	75	1
Te weinig vooropleiding	7	4	18	11	17	0	5	0	3	3
Sfeer, karakter HOVO										
Ik vind HOVO te elitair	15	14	21	18	33	17	14	5	11	15
De sfeer spreekt me niet aan	6	35	4	39	11	22	5	33	6	36

Tabel 7 toont een aantal belemmeringen die ontstaan als bepaalde, in principe veranderbare kenmerken van het HOVO-aanbod onvoldoende aansluiten bij de persoonlijke situatie van de geïnteresseerden. Het gaat hier om de zogenaamde situationele factoren. De *bereikbaarheid* van HOVO met openbaar vervoer blijkt weinig problemen op te leveren. Dat geldt althans voor zeven op de acht geïnteresseerden, ongeacht het opleidingsniveau. Bij de groep met HAVO/HBS/VWO zijn er wat meer die moeilijk trappen kunnen lopen (19% versus 9% bij de gehele groep) en de MBO'ers zien vaker dan de MAVO/MULO-opgeleiden op tegen een grotere reisafstand (22% versus 11%).

Het meest voorkomende situationele obstakel blijken de aan HOVO verbonden *kosten* te zijn. Hier geldt – niet onverwacht – de regel: hoe lager de vooropleiding hoe groter de belemmering. Van de laagste opleidingscategorie, (maximaal) MAVO/MULO, vindt ruim de helft (57%) HOVO te duur; het percentage bij de categorie met MBO is bijna even hoog (50%). Bij de categorie met HAVO/HBS/VWO en hoger onderwijs heeft een aanzienlijk kleiner aandeel daar moeite mee, namelijk 33% c.q. 29%.

Gebrekk aan tijd is geen onoverkomelijke belemmering – als de cursus maar interessant genoeg is, meent 95%. Toch zegt ruim een kwart het *voor HOVO* te druk te hebben; bij de groep met HAVO/HBS/VWO zijn dat er echter minder, namelijk 14%. Vanuit de sociale omgeving lijken er overwegend positieve invloeden uit te gaan.

Tabel 7: Beïnvloedbare belemmeringen: situationele factoren, naar opleidingsniveau in % eens (n = 199)

Belemmeringen	Totaal		MAVO/ MULO		MBO		HAVO/ HBS/VWO		HBO/WO	
	eens	g.a.	eens	g.a.	eens	g.a.	eens	g.a.	eens	g.a.
<i>Bereikbaarheid locatie en eigen mobiliteit</i>										
Ik heb moeite met traplopen	9	0	7	0	11	0	19	0	7	0
De reisafstand is voor mij niet belangrijk	16	0	11	0	22	0	14	0	17	0
Locatie met beschikbaar vervoer goed bereikbaar	87	2	86	4	89	0	91	0	87	2
<i>Prijs HOVO – eigen inkomsten</i>										
Als ik een cursus wil zijn de kosten onbelangrijk	48	1	32	7	17	0	52	0	55	0
Ik heb geen geld om cursus te volgen	6	3	14	0	6	6	10	0	3	3
Ik vind HOVO-cursussen te duur	36	12	57	11	50	6	33	10	29	14
<i>Prioriteit en tijd voor HOVO</i>										
Als cursus interessant genoeg is maak ik tijd	95	1	100	0	100	0	100	0	93	2
Ik heb het te druk voor HOVO-cursus	28	0	29	0	22	0	14	0	31	0
<i>Invloed omgeving</i>										
Familie/vrienden reageren positief als ik een HOVO-cursus ga volgen	86	6	82	14	89	6	91	5	86	4
Ik ken te weinig mensen die HOVO volgen	7	2	11	4	11	0	5	0	6	2

Tabel 8: Beïnvloedbare belemmeringen: inhoud/opzet/organisatie HOVO, naar opleidingsniveau in % 'eens' (n = 199)

Belemmeringen	Totaal		MAVO/ MULO		MBO		HAVO/ HBS/VWO		HBO/WO	
	eens	g.a.	eens	g.a.	eens	g.a.	eens	g.a.	eens	g.a.
<i>Inhoud en kwaliteit HOVO-cursus</i>										
De cursussen lijken me te moeilijk	6	13	11	25	22	17	5	0	2	11
Cursussen gaan te diep op de stof in	14	44	14	61	17	39	14	43	13	41
Cursussen zijn te theoretisch	7	44	7	64	17	44	14	29	5	42
Belangrijk dat een onderwerp uitgediept wordt	85	1	82	0	67	6	86	0	88	1
Kan er te weinig eigen ervaringen kwijt	4	47	7	54	0	67	5	29	4	46
Te weinig raakvlakken met wat mij bezighoudt	9	27	11	32	17	28	19	19	7	27
Ik vind de kwaliteit van de cursussen te laag	0	57	0	71	0	67	0	33	0	57
<i>Opzet en tijdstip cursus</i>										
De omvang van de literatuur schrikt me af	10	16	14	36	22	6	10	10	7	14
Een cursusperiode van 10 weken is te lang	11	1	14	4	11	0	19	0	8	0
Ik kan alleen overdag een cursus volgen	34	1	29	0	44	0	29	0	34	1
Ik vind een kleine cursusgroep belangrijk	81	3	71	11	94	0	86	0	80	2
Voorkeur voor werk- boven hoorcolleges	29	12	25	18	28	11	19	10	32	11
Wil graag cursus waarvoor je diploma krijgt	15	1	18	0	28	0	10	0	14	1
<i>Organisatie en locatie</i>										
Zo nodig weet ik hoe me aan te melden	86	2	79	4	83	0	86	0	88	2
Ik wil graag contact met de jonge studenten	28	3	32	0	17	0	24	0	29	5
Een zaal vinden in het complex lijkt moeilijk	4	3	4	7	6	6	0	0	5	2
De massaliteit van de instelling schrikt me af	8	4	4	7	22	0	5	5	7	3

De ambiance van de instelling trekt me aan	45	40	25	61	33	50	43	33	51	35
De instelling roept gevoel van nostalgie op	25	3	14	7	11	6	19	0	31	2

Tabel 8 biedt uitsluitsel over belemmeringen die de inhoud, opzet of organisatie van de HOVO-cursussen voor de onderscheiden opleidingsgroepen kunnen opwerpen. Uit de bevindingen kan ten eerste worden afgeleid dat er, zowel onder de geïnteresseerden met MAVO/MULO als die met MBO, relatief veel zijn die blijkbaar niet kunnen zeggen of het HOVO-aanbod qua inhoud en kwaliteit voldoende bij hun wensen en mogelijkheden aansluit. De categorie met HAVO, HBS of VWO kampt nog het minst met dit informatieprobleem. Hoewel ook de hoger opgeleiden daarop verrassend vaak geen antwoord weten, verhindert hen dat kennelijk veel minder om zich bij HOVO in te schrijven. Mogelijk is het zo dat onzekerheid hieromtrent vooral de groepen met MBO en MAVO/MULO, waarvan (ruim) de helft bezwaar had tegen de *kosten van HOVO*, aan het twijfelen brengt bij de afweging: 'Is die cursus mij die (te) hoge prijs wel waard?'. Voor zover men gereageerd heeft op de items inzake *inhoud en kwaliteit*, blijkt dat de hoger opgeleiden, gevolgd door de groep met HAVO/HBS/VWO, bij deze dimensie de minste belemmeringen ervaren en de MBO'ers door de bank genomen de meeste. Bij de laatstgenoemde groep valt op dat er nog méér dan bij de categorie met MAVO/MULO menen dat de HOVO-cursussen te moeilijk en/of te theoretisch voor hen zijn. Ook is bij hen het deel dat zich *niet* vindt in de stelling 'In een cursus moet een onderwerp uitgediept worden' het grootst (27%). Ten slotte is er bij deze MBO'ers, maar onverwacht ook bij de groep met HAVO/HBS/VWO, een relatief grotere minderheid (van 17% c.q. 19%) die in het HOVO-aanbod te weinig raakvlakken ontwaart met hetgeen hen bezighoudt. Ter vergelijking: bij de groep met MAVO/MULO bedraagt dit aandeel 11% en bij de hoger opgeleiden 7%.

Bij de stellingen over *opzet en tijdstip* van de cursussen valt op dat er bij de MBO'ers relatief veel belang wordt gehecht aan kleine cursusgroepen, cursussen overdag en cursussen die een diploma opleveren. Tevens blijkt dat deze categorie het vaakst terugschrikt van de hoeveelheid door te nemen literatuur (22% tegen 10% bij de gehele groep), terwijl de groep met MAVO/MULO daarover het meest in onzekerheid verkeert (36% tegen 16% bij de gehele groep). Een vrij grote minderheid (naar opleidingsniveau variërend van 19% tot 32%) wil liever werk- dan hoorcolleges volgen, bij de groep met HAVO, HBS of VWO is daarvoor de minste animo.

Ten slotte de belangrijkste bevindingen omtrent de mogelijke invloed die van de *cursus-organisatie en -locatie* uitgaat. Zoals te verwachten viel is het gegeven dat HOVO bij een instelling voor hoger onderwijs wordt aangeboden vooral voor *hoger* opgeleiden een pluspunt; in iets mindere mate geldt dit ook voor de groep met HAVO, HBS of VWO. Van de groep met MAVO/MULO en die met MBO voelt het grootste deel zich kennelijk *niet* zo aangesproken door deze 'ambiance'; de meeste van hen hebben hierover overigens geen mening. Daarnaast blijkt de 'massaliteit van de instelling' voor een relatief grote minderheid van de MBO'ers een bezwaar te zijn (22% tegen 8% van de gehele groep).

CONCLUSIES

Het hoger onderwijs voor ouderen in Nederland is overwegend een zaak van hoger opgeleiden. Van de middelbaar opgeleide 50-plussers blijkt de categorie met HAVO, HBS of VWO goed van dit onderwijs te profiteren, maar de categorie met MBO is sterk ondervetegenwoordigd. Van de laag opgeleide 50-plussers neemt de groep met MULO of MAVO wel in substantiële mate aan HOVO deel, zeker in vergelijking met de ouderen met een LBO-opleiding voor wie de kloof bijna onoverbrugbaar lijkt te zijn. De gehele 'lager opgeleide' cursistengroep samengenomen telt, vergeleken met de 'hoger opgeleiden', opvallend meer vrouwen. Kennelijk zijn deze vrouwen, ondanks hun relatief lagere inkomen, meer gemotiveerd dan mannen met een vergelijkbare vooropleiding om hun educatieve achterstand via HOVO in te halen. Wellicht is hun hogere deelname mede te verklaren door hun leefsituatie: zij zijn vaker dan hun mannelijke studiegenoten alleenstaand en gewend aan financiële zelfstandigheid. De groep lager opgeleide cursisten telt ook relatief meer 'jongere' ouderen (van 50 tot 60 jaar) en mensen uit lagere inkomensgroepen. Qua *leerdoelen* is er vrij veel overeenkomst, beide opleidingsgroepen zijn er in hoge mate op gericht kennis en inzichten op te doen, maar de lager opgeleiden streven vaker (ook) andere doelen na, zoals vergroting van hun zelfvertrouwen. De *waardering* van het HOVO-aanbod is bij de lager opgeleide groep nóg hoger dan bij de hoger opgeleiden, dit biedt dus geen verklaring voor de grote verschillen in deelname. Wel zijn er aanwijzingen dat lager opgeleide 50-plussers relatief minder vaak bekend zijn met dit onderwijs. Uit het onderzoek onder 50-plussers die wél van HOVO afweten en ook educatieve interesse hebben – de geïnteresseerden – is gebleken dat lager opgeleiden verhoudingsgewijs ook meer andere belemmeringen ervaren. Dit geldt in het bijzonder voor de groep met MBO en tevens – zij het iets minder – voor die met MULO/MAVO. De meeste van deze belemmeringen zijn met behulp van gerichte maatregelen te reduceren. Als HOVO-aanbieders meer laag en middelbaar opgeleide 50-plussers als cursisten willen, zullen zij op de eerste plaats hun voorlichtings- en PR-beleid meer op deze doelgroep af moeten stemmen. Daarbij gaat het ook om de *inhoud* van de informatie. Zo zal er meer concrete informatie geboden moeten worden over bijvoorbeeld het verschil met ander cursusaanbod voor volwassenen en ook over de raakvlakken van de in HOVO-cursussen behandelde thema's met de leefwereld van deze 50-plussers. Daarnaast moet er meer houvast worden geboden over het niveau van de leerstof en de studiebelasting. Tegelijk zouden de HOVO-aanbieders kunnen nagaan of het cursusaanbod wel genoeg variatie biedt op genoemde aspecten en ook wat betreft de gehanteerde werkvormen en het tijdstip van de cursus. Ook is het denkbaar dat men HOVO-cursussen organiseert die niet alleen op cognitieve maar ook op creatieve doelen (bijvoorbeeld beeldend schrijven) zijn gericht.

Een typische MBO-belemmering voor deelname aan HOVO is het veronderstelde gebrek aan vooropleiding. Het lijkt erop dat dit probleem meer voortkomt uit gebrek aan zelfvertrouwen dan uit een tekort aan leercapaciteit. Er zal dus naar wegen gezocht moeten worden om deze 50-plussers hiervan te overtuigen. Tijdens open dagen kunnen zij dat bijvoorbeeld zelf ervaren. Met het oog op eventuele reële tekorten aan studievaardigheden kunnen er cursussen 'leren om te studeren' georganiseerd worden.

De bevindingen wijzen er ook op dat de ambiance van universiteit en hogeschool vooral voor hoger opgeleiden aantrekkelijk is. Mogelijk levert deze echter drempels op voor 50-plussers met MBO en MAVO/MULO. Deze zouden verlaagd kunnen worden als men, bijvoorbeeld in samenwerking met volksuniversiteiten of welzijnsorganisaties, op andere locaties dan in het hoger onderwijs HOVO-cursussen aan zou bieden. Ook toepassing van media als internet lijkt, gelet op de ook bij ouderen toenemende populariteit ervan én de geconstateerde fysieke belemmeringen, zeker te overwegen.

Last but not least is serieuze aandacht nodig voor de *meest voorkomende hindernis*, in het bijzonder voor 50-plussers met MAVO/MULO en MBO, die van materiële aard is: de 'te hoog' bevonden *kosten* van HOVO. Om deze drempel weg te nemen kunnen bijvoorbeeld de mogelijkheden voor inkomensafhankelijke prijsreductie uitgebreid worden. Ook is het denkbaar dat de overheid in het kader van het beleid voor 'een leven lang leren' aan laag en middelbaar opgeleide volwassenen *vouchers* voor (onder meer) hoger onderwijs toekent die men in het HOVO, maar ook in het aanschuifonderwijs of in de Open Universiteit, zou kunnen verzilveren.

Een laatste aanbeveling heeft betrekking op nader onderzoek: een vergelijking van het Nederlandse HOVO met vergelijkbaar studieaanbod in andere westerse landen zou nog meer licht kunnen werpen op de condities die nodig zijn om het aandeel van lager opgeleiden bij HOVO te vergroten.¹⁰

NOTEN

---

¹ Zie de diverse interim-rapportages van dit onderzoeksproject: Boom e.a. (1999), Heijnsbroek e.a. (mei 2000), Heijnsbroek e.a. (november 2000) en het eindrapport: Heijnsbroek & Hofman (2000).

² Zie Nationaal actieprogramma 'Een leven lang leren' (1997).

³ Zie ondermeer Gass (1996).

⁴ Zie NPOE (1997).

⁵ Deze eis wordt in deze of andere bewoordingen doorgaans gesteld door HOVO aanbiedende instellingen.

⁶ Zie het SCP (1990).

⁷ Zie onder andere Jungbluth (1985).

⁸ Zie Heijnsbroek & Hofman (2000).

⁹ Deze uitkomst is mogelijk enigszins beïnvloed door de selectie van de HOVO's voor het satisfactieonderzoek, waarbij om onderzoekstechnische redenen voor een relatief groter aandeel van aan het HBO verbonden HOVO's werd gekozen.

¹⁰ Zo'n vergelijking was in het kader van dit artikel niet mogelijk. In een Europees vergelijkend onderzoek werden evenwel cijfers aangetroffen die er op wijzen dat er wat betreft het aandeel van lager opgeleide ouderen in het hoger onderwijs aanzienlijke verschillen tussen de diverse landen bestaan. Zie Clennel (1990).

LITERATUUR

- Boom, J. de, Heijnsbroek, M.M., Koole, E, Mulder, R.H. & Rögels, N. (1999). *De marktpositie van HOVO. Een onderzoek naar de kenmerken en de omvang van de HOVO-doelgroep en de belemmeringen voor deelname*. Rotterdam: Rotterdams Instituut voor Sociaal-wetenschappelijk beleidsonderzoek (RISBO).
- Clennel, S. (ed.), The European Older Students Research Group (1990). *Older students in Europe. A survey of older students in four European countries*. Oxford: Cotswold Press Ltd.
- Gass, R. (1996). *The Goals, Architecture and Means of Lifelong Learning*. European Year of Lifelong Learning 1996. Background paper issued by the European Commission.
- Heijnsbroek, M.M. & Hofman, W.H.A. (2000). *HOVO heeft de toekomst!* Eindrapport. De marktpositie van het Hoger Onderwijs voor Ouderen, de satisfactie van cursisten en de opvattingen van besturen in het hoger onderwijs. Rotterdam: Rotterdams Instituut voor Sociaal-wetenschappelijk beleidsonderzoek (RISBO)
- Heijnsbroek, M.M., Koole, E. & Mulder, R.H. (2000). *Attitudes en beleidsvoornemens inzake HOVO. Een onderzoek naar de opvattingen van besturen over de ontwikkeling van het Hoger Onderwijs voor Ouderen bij hun instelling*. Rotterdam: Rotterdams Instituut voor Sociaal-wetenschappelijk beleidsonderzoek (RISBO).
- Heijnsbroek, M.M., Boom, J. de & Koole, E. (2000). *De kwaliteit van HOVO. Een onderzoek naar de satisfactie van cursisten met het HOVO-aanbod en de door HOVO-instellingen toegepaste kwaliteitszorg*. Rotterdam: Rotterdams Instituut voor Sociaal-wetenschappelijk beleidsonderzoek (RISBO).
- Herweijer, L.J. (1990). *Educatie op leeftijd*. Rijswijk: SCP
- Houtkoop, W. & Felix, Ch. (1990). *Volwasseneneducatie in Europa. Een vergelijkende studie naar de volwasseneneducatie in een aantal EG-landen en in Zweden*. Utrecht, Adviescentrum Volwasseneneducatie.
- Jungbluth, P. (1985). *Verborgene differentiatie: leerlingbeeld en onderwijsaanbod op de basisschool*. Nijmegen: Instituut voor Toegepaste Sociologie.
- Kamp, M. van der (1997). *Volwasseneneducatie tussen arbeid en ontplooiing*. In: Nijhof, W.J. (red.), *Onderwijskundig Lexicon: Ontwikkelingen in het Beroepsonderwijs en de Volwasseneneducatie*. Alphen aan de Rijn: Samson HD Tjeenk Willink.
- Ministeriële Commissie onder voorzitterschap van de Minister-president (1997). *Nationaal actieprogramma 'een leven lang leren'*.
- Nederlands Platform Ouderen en Europa (NPOE) (1997). *Een Leven Lang Leren, naar een Stimuleringsprogramma Ouderen Educatie*. Utrecht: NPOE.